

Valeybol sport turining O'zbekistonda rivojlanish tarixi.

Matirzaev Mansur Shukirlloevich

Qoraqalpog'iston Respublikasi Beruniy tumani 26-maktab Jismoniy tarbiya

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekistonda voleybolning tarixiy rivojlanishiga bag'ishlangan. U sportning joriy etilishidan to hozirgi kungacha bo'lgan sayohatini kuzatib boradi, uning o'sishini shakllantirgan asosiy bosqichlar, qiyinchiliklar va imkoniyatlarni ta'kidlaydi. Adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish, qo'llanilgan usullarni tahlil qilish va natijalarni o'rganish orqali ushbu maqolada voleybolning O'zbekistondagi holati haqida tushuncha berilgan, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar muhokama qilingan, kelgusida rivojlanishi uchun xulosa va takliflar berilgan.

Kalit So'zlar: Voleybol, O'zbekiston, taraqqiyot, tarix, sport, evolyutsiya

Voleybol butun dunyoda keng ommalashgan sport turi bo'lib, O'zbekiston ham uning jozibasi bilan ajralib turmaydi. O'zbekistonda voleybolning rivojlanishi g'ayrat, fidoyilik va o'sishning ajoyib hikoyasidir. Ushbu maqola sportning evolyutsiyasi haqida tarixiy ma'lumot berishga, uning mamlakat sport madaniyatidagi rolini ta'kidlashga qaratilgan.

Voleybol (ing. volley ball, volley — urib qaytarmoq va ball — koptok) — jamoa bo'lib o'ynaladigan sport o'yini; o'rtasidan to'r bilan (erkaklar musobaqasi uchun 2,43 m va ayollar musobaqasi uchun 2,24 m balandlikda) bo'lingan 9x18 m li maydonchada o'ynaladi. Bir jamoa 6 kishidan iborat bo'lib, 2 jamoa o'ynaydi. O'yinchilar to'pni qo'l bilan urib, raqib maydoniga tushirishga harakat qiladilar. Koptokni uch urishda raqiblar tomoniga o'tkazish lozim. Musobaqa 3 yoki 5 qur o'ynaladi. V. AQShda paydo bo'lgan (1895). Xalqaro federatsiya (FIVB; 1947 yil asos solingan) ga 180 dan ortiq mamlakat a'zo. 1964 yildan Olimpiya o'yinlari dasturiga kiritilgan, 1949 yildan jahon birinchiliklari o'tkaziladi.

O'zbekistonda voleybolning tarixi va rivojlanishini tushunish uchun mavjud

adabiyotlarni ko'rib chiqish zarur. Turli manbalar, shu jumladan tarixiy yozuvlar, maqolalar, kitoblar va ilmiy tadqiqotlar bilan maslahatlashildi. Tahlil bir nechta asosiy fikrlarni aniqladi:

Dastlabki boshlanishlar: voleybol Sovet Ittifoqi davrida O'zbekistonga kirib kelgan va u tezda erkaklar va ayollar orasida mashhurlikka erishgan. Sport maktablarda va universitetlarda targ'ib qilinib, uning keng tarqalishiga hissa qo'shildi.

Milliy e'tirof: voleybol milliy e'tirofga sazovor bo'ldi va O'zbekiston o'zining milliy voleybol federatsiyasini tuzdi, keyinchalik u xalqaro voleybol Federatsiyasiga (FIVB) qo'shildi.

Raqobatbardosh ligalar: O'zbekiston voleybol Superligasi kabi raqobatbardosh voleybol ligalarining tashkil etilishi sportning rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynadi. Ushbu ligalar mahalliy iste'dodlarning porlashi uchun platforma yaratdi va xalqaro e'tiborni tortdi.

Xalqaro muvaffaqiyat: voleybol bo'yicha O'zbekiston erkaklar va ayollar terma jamoalari turli xalqaro musobaqalarda ishtirok etib, bir necha bor sezilarli muvaffaqiyatlarga erishmoqda. Bu yutuqlar mamlakatimizda sportga katta qiziqish uyg'otmoqda.

Ushbu maqolada qo'llanilgan tadqiqot usullari tarixiy hujjatlarni har tomonlama ko'rib chiqish, O'zbekiston voleybol hamjamiyatidagi asosiy shaxslar bilan suhbatlar va sportning rivojlanishi bilan bog'liq statistik ma'lumotlarni tahlil qilishdan iborat.

Natijalar:

Tarixni, ajdodlarimiz merosini bilmay turib bugungi kunga baho berish, kelajak loyihasini chizish va istiqloq binosini qurishga kirishish boshi berk ko'chaga kirib qolish ehtimolidan holi emas. Shuning uchun har bir sohani joylarda vujudga kelishi va rivojlanish tarixini o'rganmay Shu sohani bugungi va ertangi istiqbolini ta'minlaish mushkul muammodir. Voleybol jismoniy tarbiya va sport tizimining yirik va mustaqil irmoqlaridan biri hisoblanib, O'zbekiston, uning viloyatlari va tumanlarida o'ziga xos rivojlanish tarixiga ega.

Voleybol O'zbekistonda eng ommalaishgan sport turlari qatoriga kirsa-da, respublikamizning barcha mintaqalarida u turli darajada «obro'-e'tibor» qozonib kelgan. Toshkent Shahri va Toshkent viloyatida, vodiy Shahar va qishloqlarida voleybol boshqa viloyat tumanlaridagiga nisbatan samaraliroq «hurmat»ga sazovor bo'lgan. Bunday vaziyatning sabablari deYarli Shu viloyatlar tarixiy-ijtimoiy negizlari bilan bog'liq deb taxmin qilinsa-da, lekin masala chuqur izlanishni, mavzuga oid tarixiy ma'lumotlarni ilmiy asosda o'rganishni taqozo etadi.

Voleybol O'zbekistonda qachon, qayerda va qanday vaziyatda vujudga kelgani haqida aniq ma'lumot yo'q. Lekin ayrim taxminlarga qaraganda 1921–24-yillarda voleybol o'yini Qo'qon, Toshkent va Farg'onada vujudga kela boshlagan. O'sha davrning sport veterani K.Lebedevning hikoYasiga binoan 1924–25-yillarda ko'pgina Yoshlarni doira shaklida joylaishib bir-birlariga to'p uzatish o'yinlari tarqala boshladi.

Qiziq, mazkur davrda voleybol bo'yicha qabul qilingan halqaro musobaqa qoidalari ancha takomillashgan bo'lib, maydoncha 9×18 m, to'p bilan faqat uch marta o'ynaish mumkinligi, o'yinchilar tarkibi bir jamoada 6 kishidan iborat bo'lishi, to'rni balandligi 243 sm (erkaklar uchun), hisob 15 ochkoga yetganda o'yinning bir bo'limi Yakunlanishi, to'pni o'yinga kiritish – xullas, barcha o'yin qoidalari zamonaviy voleybol o'yini qoidalariga o'xShaish edi.

Voleybol O'zbekistonda 1920 yildan o'ynaladi. O'zbekiston Respublikasi 1991 yil Xalqaro Voleybol federatsiyasiga, 1992 yil Osiyo Voleybol konfederatsiyasiga a'zo bo'lib kirdi. O'zbekistonda bu sport turi bilan 700 mingdan ortiq kishi muntazam shug'ullanadi. U maktablarda ommaviy tus olgan, jismoniy tarbiya bo'yicha dasturning ajralmas qismi hisoblanadi. Voleybol 1895 yilda Amerika qo'shma shtatlarining Massachusetts shtatidagi Xoliok shahrida yosh xristianlar ittifoqini jismoniy tarbiya bo'yicha rahbari pastor Vilyam Morgan tomonidan yaratilgan. U voleybol o'yinini oddiy, ko'p mablag' sarflamasdan tashkil etishni ko'zda tutib yangi o'yinning qoidalarini ishlab chiqdi.

O'yin nomini avvaliga mintonett deb nomladi. 1896- yilda Springfield shahridagi kollej direktori doktor Alfred Xalsted bu o'yinga “voleybol” deb nom

berdi. “Voleybol” inglizcha soʻz boʻlib, oʻzbek tilida “parvoz qiluvchi toʻp” degan maʼnoni bildiradi. 1897 yilda tadbqiq etilgan baʼzi bir oʻyin qoidalari quyidagicha edi: 1. Maydoncha chegaralari 7,6 x 15,1 m 2. Toʻrning oʻlchamlari 0,65 x 8,2 m, balandligi 198 sm 3. Toʻpning vazni 340 g, aylanasi 63,5 – 68,5 sm 4. Oʻyinchilarning soni chegaralanmaydi va hokazo. 1895-1920 yillar voleybol oʻyini rivojlanishining birinchi bosqichi boʻlib hisoblanadi.

Oʻyinning boshqa davlatlarda vujudga kelishi va rivojlanishi quyidagicha: 1900 yil – Kanada, 1908 yil – Kuba, 1909 yil – Puerto-riko, 1910 yil – Peru, 1917 yil – Braziliya, Urugvay, Meksika, Osiyoda 1900-1913 yillar – YAponiya, Kitay, Filippinda, 1914 yil – Angliya, 1917 yil – Fransiya. Voleybol oʻyining sobiq ittifoqda vujudga kelishi va rivojlanish tarixi Voleybol sobiq ittifoqda 1920-1921 yillarda oʻrta Volga (Qozon, Nijniy Novgorod) nohiyalarida tarqala boshladi. 1922 yildan boshlab voleybol Vseobuch (Umumiy harbiy tayyorgarlik) tarkibiga kiritildi. Moskvada voleybol bilan muntazam shugʻullanishga sanʼat va teatr vakillari kirishdilar. 1923 yilda tashkil etilgan «Dinamo» jamiyati sportning boshqa turlari bilan bir qatorda voleybolni ham targʻib qila boshladi. Xuddi shu yillarda voleybol Uzoq SHarqda – Xabarovsk va Vladivostokda paydo boʻldi. 1925 yildan esa Ukrainada ham rivojlana boshladi. SSIIda jismoniy tarbiya va sportning keyingi taraqqiyoti uchun RKP/b/ MK 1925 yil 13 iyul qarori katta ahamiyatga ega boʻldi. Unda ommani tarbiyalashning samarali usullaridan biri boʻlgan jismoniy tarbiya va sportni keng rivojlantirish zarurligi uqtirib oʻtildi.

Markaziy qoʻmita qarori voleybolning tobora taraqqiy etib borishiga kuchli taʼsir koʻrsatadi. Sovet voleybolchilari oʻz oldilariga mamlakatda voleybolni ommalashtirish, tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish, texnika va taktikani mukammallashtirish, oʻyinchilarni har tomonlama jismoniy tayyorgarligini yuksaltirish kabi qator vazifalarni qoʻydilar. Voleybol hamma erda tarqala boshladi. SHu bilan bogʻliq ravishda musobaqalarning yagona qoidalarini ishlab chiqish zarurati tugʻildi. 1925 yilning yanvarida Moskva jismoniy tarbiya kengashi voleybol boʻyicha musobaqalarning birinchi rasmiy qoidalarini tuzib tasdiqladi. Toʻrning balandligi – ayollar uchun 2 m 20 sm va erkaklar uchun – 2 m 40 sm qilib

belgilandi. Ayollar jamoalarida o‘yin 15 x 7,5 o‘lchamli maydonchada o‘tkaziladigan bo‘ldi. 1926 yilda Moskvada yangi qoidalar asosida birinchi musobaqalar o‘tkazildi. 1927 yildan voleybol bo‘yicha Moskva birinchiligi muntazam ravishda o‘tkazila boshladi. «Sobiq Ittifoqida» birinchi bosmadan chiqarilgan voleybol bo‘yicha maxsus adabiyot 1926 yilda 9 paydo bo‘ldi va u «Voleybol va mushtlar jangi» deb nom olgan edi. Uning mualliflari S.V.Sisoev va A.A. Marku...edi. 1926 yilda yana bir qator muhim voqealar bo‘lib o‘tdi, ya’ni voleybol Butunittifoq jismoniy tarbiya kengashining o‘yinlar sho‘‘basi voleybol bo‘yichamusobaqalarning yagona qoidalarini tasdiqladi.

Shuni ham ta’kidlash o‘rinliki, o‘zbek voleybolini ilk bor ravnaq topishida A.Saakov, G.L.Keshishev, V.X.Shnurov, V.F.Shveduks, A.A.Bogachenko, B.A.Voronsov kabi murabbiylarning xizmati alohida ahamiyatga ega.

1938-yilga kelib O‘zbekistonda kuchli jamoalarning soni 72 taga yetdi. Bular SAGU «Dinamo», ODO, Qurilish texnikumi, «Lokomotiv», O‘zTRANS, SazPI (Toshkent), Farg‘ona, Xorazm, Buxoro, Qoraqalpog‘iston, Samarqand, Qo‘qon va boshqa jamoalardir.

1946-yili Toshkent, Andijon, Samarqandda Shahar birinchiliklari, Shu yil iyun oyida respublika birinchiligi o‘tkazilgan bo‘lsa, oktabrda Toshkentning «Lokomotiv» jamoasi Odessa Shahriga «mamlakat» birinchiligida ishtirok etish uchun jo‘nadi. Mazkur musobaqada erkaklar va ayollar jamoalari o‘z guruhlarida to‘rtinchi va uchinchi o‘rinlarni egallashdi.

1947-yil 1-Yanvarda berilgan hisobotlarga ko‘ra, voleybol bilan muntazam shug‘ullanuvchilarning soni 9278 kishini tashkil etgan. Respublika bo‘yicha 1 razryadli voleybolchilar – 6 kishi, 2 razryad-lilar 344 kishini o‘z ichiga olgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, voleybolning ommaviylik darajasi ham, voleybolchilarning mahorat saviyasi ham ko‘ngildagidek bo‘lmagan.

Jismoniy tarbiya va sport qo‘mitasining 1947-yilgi hisobotida bu ahvol haqida Surxondaryo, Xorazm, Buxoro viloyatlaridagi sanoqli sport inshootlarining, jumladan, voleybol maydonchalarining hech qanday talablarga javob bermasligi qattiq tanqid ostiga olingan edi.

O'zbekistonda voleybolning tarixiy rivojlanishi qiyinchiliklardan xoli bo'lmagan. Moliyalashtirish cheklovlari, cheklangan infratuzilma va boshlang'ich darajada ko'proq reklama qilish zarurati kabi masalalar aniqlandi. Biroq, mamlakatda sportning yutuqlari va o'sishi diqqatga sazovordir.

Xulosalar:

Voleybol Sovet Ittifoqi davrida joriy qilinganidan beri O'zbekistonda uzoq yo'lni bosib o'tdi. Sportning rivojlanishi milliy va xalqaro darajadagi yutuqlar bilan ajralib turadi. Futbolchilar, murabbiylar va ma'murlarning ishtiyoqi va fidoyiligi uning o'sishini ta'minlashda muhim rol o'ynadi.

O'zbekistonda voleybolni yanada rivojlantirish uchun quyidagi takliflar taklif etiladi:

- Infratuzilmaga sarmoya kiritish: ko'proq voleybol inshootlarini qurish va intiluvchan sportchilar uchun yaxshi o'quv markazlarini ta'minlash.
- Grassroots rivojlanishi: yoshligida iste'dodlarni aniqlash va tarbiyalash uchun maktab va universitetlarda voleybol dasturlarini kengaytirish.
- Xalqaro ta'sirning kuchayishi: mamlakatda raqobat darajasini oshirish uchun ko'proq xalqaro turnirlar va almashinuvlarni rag'batlantirish.
- Homiylik va moliyalashtirish: milliy va mintaqaviy darajada sportni rivojlantirish uchun ko'proq moliyaviy yordamni ta'minlash.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda voleybol tarixi sportning o'sishi va salohiyatidan dalolat beradi. Davomiy sarmoya va qo'llab-quvvatlash bilan voleybol kelgusi yillarda O'zbekiston sport madaniyatining yanada ajralmas qismiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmonxo'jaevT, Xo'jaev.F.«Harakatli o'yinlar»Toshkent O'qituvchi 1992 y 15.

2.AbdullaevA., XonkeldievSH. Jismoniy tarbiya asoslari va metodikasi Toshkent., O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti, 2005 yil - 300 b. -66

3.Xo'jaevF, RaximqulovK.D, NigmanovB.B 12.«Sport va harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi» TDPU nashriyoti Toshkent 2008

4.Xo'jaevF, Raximqulov K.D, NigmanovB.B «Harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi» CHo'lpon nashriyoti Toshkent 2011

5.TulenovaX.B., MalininaN.N., InozemtsevaL.A